

Alles van waarde wordt weerbaar?

Welke sociale kwesties spelen er in deze verwarrende tijden? En wat kan het sociaal werk daarin bijdragen? Arbeid, armoede, wonen, opvoeding: op alle levensgebieden heeft de sociaal werker een bijdrage. Weerbaarheid tegenover verleiding, contacten in de wijk, aansturing van vrijwilligers. De generalist is er voor kwetsbare burgers. En daarnaast heeft hij of zij een grote rol in signalering.

door Margot Scholte & Ard Sprinkhuizen

Het zijn turbulente tijden voor het sociaal werk. Zo blijkt uit recente onderzoeken dat welzijn en maatschappelijke dienstverlening de favoriete bezuinigingsposten in het lokale beleid zijn, naast het ambtelijk apparaat. Dat betekent dat de sector onder grote financiële druk staat. Sociaal werk is immers vooral en in toenemende mate een lokale aangelegenheid. De ingezette beweging vanuit de tweede lijn, met name op het gebied van de zorg, naar de professionele eerste lijn en naar de *civil society* lijkt inmiddels een onstuitbaar lokaal karakter te hebben gekregen. Daarvoor maakt een kabinetscrisis of de vorming van een kabinet Rutte-Samson geen verschil.

Verzorgingsstraat

Er wordt wel gerept van een beweging van 'verzorgingsstaat naar verzorgingsstraat' waar van iedereen, van de ondernemer tot de onderwijzer, van de dakloze tot de tweeverdiener, verwacht wordt dat zij hun steentje bijdragen aan een leefbare en solidaire samenleving. Dit wordt deels ingegeven door de noodzaak om te bezuinigen. Deels ook groeit het besef dat solidariteit en onderlinge betrokkenheid belangrijke waarden zijn. Alles van waarde moet, kort gezegd, weer weerbaar worden of weerbaar worden gemaakt. Het 'eigen netwerk' speelt daarin een belangrijke rol.

In een interview over het onder haar verantwoordelijkheid verschenen rapport van de Sociaal Economische Raad (SER) over een toekomstbestendige zorg plaatst voormalig staatssecretaris Jet Bussemaker dit uitgangspunt zelfs voorop: 'Het gaat de SER niet zozeer om de bezuiniging als wel om het op een andere manier naar zorg kijken.'

Uitgangspunt is dat hulpbehoevenden eenvoudige zorg zelf onderling gaan organiseren. Het advies van de SER wordt breed ondersteund. Niet alleen vertegenwoordigers van de vakbeweging en werkgevers onderschrijven het advies, ook de patiënten en consumentenorganisatie NPCF staat achter deze lijn.

Buiten eigen domein

Het SER-advies staat niet op zichzelf. Er wordt allereerst gepleit voor ontmanteling van complexe structuren, te zwaar opgetuigde voorzieningen en (collectieve) verzekeringen en voor een terugkeer naar de menselijke maat. De beleidsbrief *Zorg en ondersteuning in de buurt* van minister Schippers getuigt hiervan, maar ook de adviezen die de Raad voor Volksgezondheid opstelt over de basis-ggz, of de pleidooien in de verkiezingsprogramma's van bijna alle partijen.

Opmerkelijk is dat al deze pleidooien zich zo nadrukkelijk tot de zorg beperken. De oplossingen voor een telkens hoger beroep en beslag op de ggz, op de gezondheidszorg, op de jeugdzorg, worden bijna nooit gezocht buiten het eigen domein, maar blijven vrijwel altijd haken binnen de grenzen en de perspectieven die er in de

Er wordt veel geld extra
uitgetrokken voor wijkverpleeg-
kundigen om het beslag op de zorg
terug te dringen

eigen sector gevonden worden. En dus wordt er veel geld extra uitgetrokken voor wijkverpleegkundigen om het beslag op de zorg terug te dringen. Of worden er extra praktijkondersteuners bij de huisartsen gefinancierd om het beslag op de (tweedelijns) ggz te beteugelen. Ons pleidooi is om ook buiten de grenzen van het eigen domein te kijken. Burgers zijn meer dan cliënten of patiënten met een zorgvraag. Een grote afstand tot de arbeidsmarkt, opvoedingsstress of sociaal isolement kan heel goed, en misschien wel

Koen Suyk / ANP

met meer succes, aangepakt worden vanuit een ander domein dan het zorgdomein. Sociaal werk kan de breedte van problemen en kansen vanuit een leefwereldperspectief afwegen en het verbinden met die domeinen waar duurzame oplossingen te vinden zijn. In deze bijdrage laten we zien langs welke lijnen sociaal werk en sociaal werkers deze oplossingen kunnen vormgeven. We beschrijven allereerst wat die sociaal werker in zijn mars moet hebben. Vervolgens gaan we in op de maatschappelijke opdracht van het sociaal werk: voor welke urgente vraagstukken kan sociaal werk als professie een bijdrage aan de oplossingen bieden?

Sociaal werker is generalist

Generalisten en specialisten zijn gebruikelijke termen om de deskundigheid van professionals te duiden. Het zijn termen die echter niet alleen iets zeggen over deskundigheid, er zit ook een opvatting achter over de waardering van die deskundigheid. Specialisten worden gezien als doorgestudeerde generalisten, ze verdienen meer en hebben meer status dan generalisten. We pleiten ervoor dat een ervaren sociaal werker, die veel aanvullende kennis in de breedte heeft opgedaan, óók wordt gezien als een specialist, namelijk een generalist-specialist. Hij of zij is, met andere woorden, specialist in de breedte. In de praktijk zou dit ook tot bewuste inzet

moeten leiden van sociale professionals. Starters werken preventief en focussen zich op de minder complexe gevallen of voeren onderdelen uit van complexe trajecten. Generalist-specialisten richten hun aandacht vooral op de gecompliceerde multiprobleemsituaties. Zij voeren regie en zorgen voor het overzicht. Gerichte inzet van generalist-specialisten is onontbeerlijk en vraagt aandacht: zowel in afstemming met de basisopleiding, als vanuit carrièreperspectief en maatschappelijke waardering.

Sociaal werkers zijn dus in de basis generalisten. Daar bedoelen we mee dat ze kennis van uiteenlopende domeinen hebben en werken met mensen met een waaier aan problemen en behoeften. Centraal beginsel is dat het veelal gaat om het versterken van mensen (en hun persoonlijke netwerken) in een (tijdelijk) kwetsbare positie, en om het verbinden van weerbare mensen met

kwetsbare mensen. Dit kunnen individuen zijn, maar ook groepen: buurtbewoners, lotgenoten, leeftijdgenoten, partners, gezinnen en families.

Verheffen en verbinden zijn termen die van oudsher bij sociaal werk passen. Sociaal werkers sluiten in principe niemand uit en selecteren niet op voorhand; of iemand nou problemen, vragen of (verborgen) behoeften heeft op het gebied van zingeving, participatie, huisvesting, financiën, opvoeding, psychisch of sociaal functioneren. Dit kleurrijke perspectief vergt een hoop van de deskundigheid van professionals. Zij zijn hbo-opgeleid en van vele markten thuis. Zij hebben een aantal bekwaamheden die absoluut noodzakelijk zijn om passende en effectieve hulp- en dienstverlening te kunnen bieden.

Competente professionals:

- zijn 'reflectieve professionals'. Hierbij gaat het om kritische reflectie op de situatie van de cliënt of de bewoner, maar ook op het eigen handelen en de mogelijkheden die de samenleving biedt. Sociaal werkers moeten in staat zijn de invloed van de verschillende niveaus op elkaar te betrekken en de eigen inbreng te optimaliseren, maar ook te relativeren.
- kunnen aansluiten bij de overtuigingen van de cliënt of de

bewoner en zijn of haar netwerk en een geloofwaardige en vertrouwenwekkende (gespreks)partner zijn. Daarin kunnen ze zo nodig corrigerend optreden.

- werken methodisch, dat wil zeggen planmatig en doelgericht volgens een uitvoerbare en geloofwaardige procedure, waarbij flexibiliteit en maatwerk centraal staan. Bij de keuze van specifieke methoden weten zij kennis uit effectonderzoek te integreren met hun eigen ervaring in specifieke situaties en de wensen van de cliënt(en) of de bewoner(s).
- zijn op de hoogte van actuele discussies en nieuwe ontwikkelingen, bijvoorbeeld rondom evidence-based werken en werkzame factoren, of omtrent de mogelijkheden van online hulp- en dienstverlening.
- hebben oog voor contextuele (praktische, materiële en maatschappelijke) factoren, zowel in positieve (kansen) als in negatieve (bedreigingen) zin, die de situatie van de cliënt of bewoners beïnvloeden en zij zijn – samen met hun collega's – in staat dit via systematische signalering aan de orde te stellen bij de juiste personen en instanties. Ze beïnvloeden daarmee de leefomgeving, regelgeving en uitvoering, of het beleid.
- kunnen goed samenwerken en afstemmen met andere actoren die invloed hebben op de situatie van de cliënt of bewoner, inclusief de *civil society*: bewoners onderling, verenigingsleven, kerk en moskee, bedrijfsleven.

Sociale kwestie hervat

Onder de noemer van 'de sociale quaestie' werd eind 19e en begin 20e eeuw een offensief ingezet om de bittere armoede waarin veel arbeiders leefden, te lijf te gaan. Er werden in een relatief hoog tempo wetten ingevoerd en maatregelen getroffen waarmee bijvoorbeeld kinderarbeid, de erbarmelijke woonomstandigheden, het onderwijsniveau en arbeidsomstandigheden aangepakt werden. Het gaat nu weliswaar niet meer om het lenigen van basale noden, maar het brede offensief dat is ingezet met de Wmo en met tal van andere wetten en maatregelen rond arbeid, passend onderwijs, de woningmarkt en zorg, vertoont in de breedte en omvang wel degelijk overeenkomsten. De inzet is hierbij sterk gericht op het verplaatsen van verantwoordelijkheden. Juist individuen en groepen die het meest kwetsbaar zijn, worden belast met verantwoordelijkheden waarvan het de vraag is of ze die ten volle kunnen dragen. Het zijn deze groepen en individuen, die vaak van generatie op generatie kwetsbaar zijn op materieel en psychosociaal terrein en over fragiele of verkeerde netwerken beschikken. Zij vormen de vaste kern van burgers voor wie sociaal werk bedoeld is. De volgende sociale kwesties zijn daarbij in het geding:

De arbeidsmarkt is sterk in beweging

De kansen op werk liggen vooral bij diegenen die beschikken over een hoge startkwalificatie. Aan de onderkant van de arbeidsmarkt rommelt het, ook door grote arbeidsmigratiestromen. Dat levert

voor veel mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt instabiele situaties en een permanente dreiging van werkloosheid en armoede op. De nadruk in de samenleving komt sterk te liggen op eigen verantwoordelijkheid, eigen 'vermogen' en 'productiviteit'. De opdracht voor sociaal werk is gelegen in het betrekken van deze groepen bij de samenleving, het zorgen voor een relatief stabiele arbeidsomgeving of tijdbesteding en het versterken van het vertrouwen van deze burgers in eigen kunnen en in de samenleving.

Armoede en schuldenproblematiek

De verleidingen voor individuen worden groter en moeilijker te overzien. Denk aan webshops, mobiele datacommunicatie en sociale media. Aan de ene kant wordt het eenvoudiger om schulden te maken, terwijl aan de andere kant de mogelijkheden voor schuldsanering worden ingeperkt. Het is de opdracht voor sociaal werk om voortijdig in te grijpen vanuit ingevoerde kennis van de leefomgeving. De voornaamste taak is veelal stabiliseren en cliënten in armoede en materieel problematische situaties weer hoop en

Meer dan bij enig andere professie ligt de kern van het sociaal werk in het verbinden

vertrouwen geven. Sociaal werkers hebben daarbij een belangrijke extra ten opzichte van reguliere schuldhulp: zij kunnen cliënten adequate vaardigheden aanleren op het gebied van weerbaarheid tegenover verleidingen.

Opvoeden, opvoedingsonzekerheid en opvoedingsstress

Opvoeden is in essentie een oefening in omgaan met dilemma's. Dilemma's tussen vrijheid en disciplineren, tussen het hier en nu en de toekomst, tussen de bestaande cultuur en de eisen die de veranderende samenleving stelt. Die ruimte voor zoeken, voor het maken van fouten is er nauwelijks. Een kind behoort zonder struikelen de eindstreep in de schoolloopbaan te behalen en zonder vlekjes op de arbeidsmarkt en in de samenleving te worden afgeleverd. Imperfecties worden al snel geëtiketteerd en met behulp van protocollen en effectieve interventies bestreden. Een 'pedagogische civil society' (Micha de Winter) verschijnt niet vanzelf, maar vraagt om ondersteuning door sociale professionals, maar ook door de coach van de hockeyclub, de vrijwilliger bij het Cruyff Court, de beveiligers van het winkelcentrum, de combinatiefunctionaris van de brede school en van de oudere burens in de aanleunwoning.

Recht doen en toegankelijkheid tot voorzieningen waarborgen
Omgaan met de complexe samenleving kost steeds meer hoofd-

brekens. Veel burgers, met name op de onderste sporten van de sociaal-maatschappelijke ladder, ontberen de bureaucratische vaardigheden (en omgangsvormen) om zich te redden in de steeds complexer wordende wet- en regelgeving, of om met de loketten (al is het er dan maar telkens één) te kunnen omgaan. Sociaal werkers moeten juist deze mensen, vanuit hun eigen leefwereld, leren hoe zij hun rechten kunnen doen gelden. Hierbij is ook de inzet van vrijwilligers een doorslaggevende factor (formulierenbrigades, kerken, bibliotheken); niet alleen vanwege de kosten, maar ook door de lage drempel.

Wonen, leefomgeving, veiligheid en samenleven

Het gaat in de huidige tijd niet meer om getto's en verkrotting, om gribusbuurten en om het verheffen en opvoeden van 'onmaatschappelijken'. De leefbaarheidskwesties in wijken, buurten en dorpen zijn inmiddels van een andere orde. Het gaat veel eerder om omgangsvormen in de openbare ruimte, om in- en uitsluiting, om kennen en gekend worden, om vraagstukken van krimp en de beschikbaarheid van voorzieningen. Of om het positief te formuleren: om de kansen die tegenstellingen overbruggen tussen etnische groepen, tussen generaties, tussen gebruikers van de openbare ruimte. En om burgerinitiatief. Om een basis aan wederkerigheid en sociale controle, om onderlinge herkenning te hervinden. Het is hier dat de kracht van het sociaal werk als 'expert van het gewone leven' bij uitstek tot uiting kan komen.

Zorg en bekommernis

Zorg en bekommernis, ten slotte, is één van de meest heikele sociale kwesties. Waar het bij de oorspronkelijke sociale 'quaestie' vooral ging om het bouwen aan de meest basale zorg voor burgers, gaat het nu om het zoeken van een nieuwe balans tussen betaalbare en duurzame professionele en hoogwaardige zorg enerzijds en solidariteit en onderlinge zorg tussen burgers anderzijds. Dat kan iedereen betreffen: ouderen, licht verstandelijk gehandicapten, burgers met een (tijdelijke) beperking die het, al dan niet tijdelijk, moeilijk hebben om het hoofd boven water te houden, materieel en immaterieel.

Overstijgende realiteit

In de afgelopen honderd jaar is de samenleving zo van aard veranderd dat het veel sociale vaardigheden en bureaucratische bekwaamheden vergt om de zorg voor jezelf en je naasten te organiseren als de nood aan de man is. Met de Wmo en de transities in de verzorgingsstaat lijken de voorheen verzekerde vanzelfsprekendheden te verdwijnen, zonder dat er al een duurzaam alternatief voorhanden is. Het hoort tot de kern van het sociaal werk om juist in dat soort onzekere tijden nieuwe, creatieve verbindingen te zoeken en te creëren.

Meer dan bij enig andere professie ligt de kern van het sociaal werk in het verbinden. Het verbinden van kwetsbare burgers met

elkaar en met krachtige burgers. Het verbinden van burgers met de samenleving om het vertrouwen te herstellen, in hun eigen kunnen en in de toekomst. Het verbinden tussen professies, domeinen en instituties. En ten slotte in het verbinden tussen grote maatschappelijke bewegingen, wet- en regelgeving en de gevolgen die dat heeft voor de overstijgende realiteit van het dagelijks leven.

Bevlogen inzet

De sociale professional zal zich vanuit zelfbewustzijn, beroepstrots en een goed historisch besef moeten laten leiden door een moreel kompas. Daarbij zijn klassieke waarden nog altijd richtinggevend: solidariteit, rechtvaardigheid, integratie, sociale samenhang en stabiliteit, en oog voor de uitwerking van sociale kwesties op het individueel welzijn en geluk (zie bijvoorbeeld www.canonsociaalwerk.nl). Bovendien vraagt dit morele kompas dat sociale professionals werk maken van hun signalerende functie richting beleidsmakers, bestuurders en werkveld. Die functie hebben ze veel meer dan voorheen, gezien de grote maatschappelijke omwentelingen. Sociale professionals in de frontlinie dienen zich dan ook bewust te zijn van de maatschappelijke opdracht waarbinnen hun werk zich beweegt.

Sociaal werk ligt ons na aan het hart. Het is een professie die vraagt om gedrevenheid, om bevlogen inzet van mensen die geloven dat zij de wereld een stukje beter kunnen maken. Ons inziens kunnen zij dat ook. <

Margot Scholte is lector Maatschappelijk Werk bij Hogeschool Inholland en senior medewerker in het programma Effectiviteit en Vakmanschap bij MOVISIE. Ard Sprinkhuizen is associate lector Maatschappelijk Werk bij Hogeschool Inholland en senior onderzoeker in het programma Effectiviteit en Vakmanschap bij MOVISIE.

Bronnen

- Sprinkhuizen, A. & M. Scholte (2012), *De sociale kwestie hervat. Consequenties van wet- en regelgeving voor sociaal-agogisch werk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- M. Scholte, A. Sprinkhuizen & M. Zuithof (2012), *De generalist. De sociale professional aan de basis. Portretten en conceptuele verkenningen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Winter, M. de (2011), *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Amsterdam: SWP.